

Henri Nouwen (1932-1996). De verloren zoon

Meer dan twintig jaar na zijn onverwachte overlijden is Henri Nouwen nog steeds een succesauteur. Zijn boeken en essays worden nog steeds vertaald en herdrukt, uitspraken worden geciteerd bij uitvaarten of huwelijksaankondigingen, een bloemlezing met teksten van Henri Nouwen is nog steeds een geliefd geschenk voor mensen die worstelen met hun innerlijke zoektocht: Nouwen lijkt woorden gevonden te hebben waar anderen nog slechts de onmacht van het stamelen ervaren. Dit was niet alleen in het Nederlands zo – meer nog dan in eigen land werd hij in de Verenigde Staten gelezen en geprezen als een spiritueel leidsman die de vraag naar de betekenis van een geestelijk leven ook in een moderne seculiere tijd weer op de agenda zette. Toch is het in academische kringen oorverdovend stil rond de auteur Henri Nouwen, met name in zijn eigen geboorteland. In de theologie speelt zijn werk geen enkele rol. Nu is zijn oeuvre alles behalve wetenschappelijk – in de zin dat hij zich kritisch met andere auteurs over de rol van de theologie uiteengezet zou hebben of leerlingen opgeleid zou hebben. Toch was Nouwen een groot deel van zijn leven zelf academisch zeer actief en dit aan prestigieuze universiteiten zoals Harvard en Yale.

De dubbelzinnige verhouding tot het academische leven speelde een belangrijke rol in Nouwens persoonlijke biografie, maar het is niet uitgesloten dat deze verhouding ook van belang is om de betekenis van zijn oeuvre, twintig jaar na zijn overlijden, in te kunnen schatten. Vooral roept de academische stilte rondom het werk van Nouwen ook de vraag op naar de betekenis van een bredere stroom van auteurs die met name in de tweede helft van de twintigste

eeuw op een grote populariteit bij het lezerspubliek konden rekenen: Thomas Merton, Anselm Grün, John Main, Richard Rohr, Ernesto Cardenal, Dorothy Day, Daniel Berrigan of Ronald Rollheiser – om deze maar te noemen. Geen van deze genoemde staat bekend als innovatieve theologen, maar allen lijken ze wel een gevoelige snaar van het spirituele aanvoelen in onze tijd te hebben geraakt. In al deze gevallen lijkt het te gaan om auteurs wier werk primair de neerslag was van een eigen spirituele praxis. Het lijkt erop dat hun teksten hun geloofwaardigheid ontleen aan de eigen weg die de auteur gegaan is en ze hebben ook tot doel om in het leven van de lezer daadwerkelijk een houvast te bieden.

Dit geldt zeker ook voor het werk van Henri Nouwen. En hoewel hij opgroeide in een Nederlands katholiek milieu in het midden van de twintigste eeuw, lijkt zijn optreden allesbehalve tekenend voor het Nederlands katholicisme van die tijd.¹ Hij lijkt allerminst geïnteresseerd in de weerbarstige zoektocht naar nieuwe vormen van liturgie of christelijk leven die het katholieke leven op het einde van de twintigste eeuw zo kenmerkten. Ondanks het succes van zijn verkoopcijfers bleef hij in het Nederlandse katholicisme een *Fremdkörper*. Kritiek op kerkelijke structuren of regelingen was aan Nouwen niet besteed. Het was veeleer het drama van de menselijke ziel die worstelt met haar zoektocht naar God dat hem een leven lang bezighield. In deze bijdrage wil ik laten zien hoe Nouwens eigen worstelingen wel aansluiten bij een eeuwenoude zoektocht naar de verhouding van contemplatie en actie – steeds opnieuw was dit de vraag die de tekst van Nouwen begeleidde: hoe is een leven in de navolging van Christus, een op God betrokken leven vandaag de dag nog mogelijk?

En hier zien we al meteen een van de eerste spanningsvelden in het leven van deze auteur, misschien wel een spanningsveld dat hij alleen door het schrijven van teksten uit kon houden. Want de impetus van al zijn teksten is on-

miskenbaar monastiek – het worstelen met de eenzaamheid, het heen en weer geslingerd worden tussen contemplatie en (politieke en sociale) actie, tussen de binnenkant van de ziel en de uitwendige vormen waarin deze gestalte moet krijgen. Maar Nouwen leefde niet monastiek – hij was wereldlijk priester, hij was professor en docent. Alleen al daarom blijft het uitdagend om zich door de teksten en het actieve leven van Nouwen te laten aanspreken – de open breuken en ongerijmdheden die aan de oppervlakte treden openen niet zelden grootsere horizonten dan een verhaal dat af is en waar alles precies zijn plek heeft. Wie het kan opbrengen om het werk van Nouwen te waarderen, wordt getuige van zijn eigen gevechten – en hij komt er ook nog voor uit ook.

PASTOR, WETENSCHAPPER, BEGELEIDER

Leven en werk zijn in het geval van Henri Nouwen nauwelijks te onderscheiden. Zijn eigen zoektocht vormt het materiaal van zijn teksten en wellicht ligt daar ook een sleutel van zijn succes, evenals van de weerstand die zijn oeuvre bij velen oproept. Henri Nouwen wordt geboren in 1932 in Nijkerk in een voorname, katholieke familie. Wanneer de jonge Henri besluit om de weg van het priesterschap te gaan en te studeren aan het seminarie in Apeldoorn, is dat allerminst verrassend. Zijn oom, Toon Ramselaar, de broer van zijn moeder, is dan al president van het seminarie. Ramselaar is in die dagen een vooraanstaand geestelijke met liberale ideeën die zich vooral inzette voor de joods-christelijke dialoog. Tijdens het Tweede Vaticaans Concilie speelde Ramselaar een belangrijke rol bij het tot stand komen van de zogenaamde ‘jodenverklaring’ in het document *Nostra aetate*, waarbij Nouwen zijn oom geassisteerd zou hebben.²

De naar verluidt hypersensitieve Nouwen zou zich al tijdens zijn theologische en filosofische opleiding bijzonder gaan interesseren voor de psychologie. Hoe kan men

immers tot een pastorale relatie komen zonder diep inzicht in de menselijke psyche?

Daarom is het ook vanuit zijn roeping als priester dat hij van zijn bisschop Alfrink de toestemming krijgt om psychologie te studeren aan de toenmalige Katholieke Universiteit Nijmegen, waar zijn pad zich zou kruisen met zijn vader Laurent Nouwen, die daar hoogleraar aan de rechtenfaculteit was. Vanaf 1964 zou hij dan voor het eerst een langere tijd in de Verenigde Staten verblijven, in Topeka/Kansas, waar hij een opleiding volgde in het programma *Religion and Psychiatry*. Het stoort de jonge Nouwen dan al dat Nederland gekenmerkt wordt door een klimaat van oppositie tussen theologie en psychologie. Dat wordt er niet beter op wanneer zijn pogingen om een dissertatie te schrijven bij de beroemde Nijmeegse hoogleraar Han Fortmann, die het proefschrift afwijst, jammerlijk mislukken. Hoewel Nouwen op het einde van de jaren zestig en begin jaren zeventig nog wel naar Nederland zou terugkeren, onder andere om een doctoraalstudie in de theologie in Nijmegen af te ronden, was zijn relatie met het Nederlandse intellectuele en religieuze leven sinds die dagen verstoord.

Belangrijke biografen van Nouwen leren ons dat zich achter zijn gevoelige aard een diepe onzekerheid verborg, evenals een onuitroeibare drang naar warmte en nabijheid. Een afwijzing als die van Fortmann moet diepe sporen hebben getrokken in het hart van de jonge priester, die op zijn beurt ook weer grootse ambities koesterde. Deze worsteling van ambitie, onzekerheid en afwijzing zou ook in zijn teksten een grote rol blijven spelen.

Als docent aan verschillende academische instellingen in de Verenigde Staten, waaronder het gerenommeerde Notre Dame-universiteit in de Amerikaans staat Indiana, krijgt Nouwen wel erkenning. Zijn colleges vallen in de smaak bij de studenten en steeds nadrukkelijker zoekt hij een eigen weg in het vak van de pastoraalpsychologie, dat hij op een heel eigen wijze invulling geeft. Consequent zet

hij zijn weg verder om de oppositie tussen theologie en psychologie, waar hij in Nederland mee geconfronteerd was, te overbruggen. Steeds duidelijker treedt zijn diepgewortelde overtuiging naar voren dat de pastorale begeleiding nooit een zaak van een buitenstaander kan zijn. Het is alleen door het tonen van de eigen worstelingen, het eigen verlangen en de eigen verwondingen dat de pastorale begeleider in een relatie met de begeleide kan komen. Woorden als intimiteit en nabijheid zijn niet van de lucht – *Intimacy* zou ook de titel worden van zijn eerste boek dat in 1969 verschijnt.

De wijze waarop hij zijn gelovig leven vorm geeft, heeft weinig te maken met de sterk gepolitiseerde vernieuwingsdrang die in zijn vaderland het religieuze landschap bepaalt. Het is meer de weg van de innerlijkheid en de ervaring die Nouwen bewandelt. Na zijn doctoraal in Nijmegen wordt Nouwen in 1971 docent aan de prestigieuze Yale-universiteit, waar hij bijna tien jaar zou blijven. Een steeds intenser werktempo en een mateloze drang naar authenticiteit evenals een al even onstilbaar verlangen naar nabijheid en liefde, brachten hem regelmatig op de rand van de geestelijke afgrond. Een contact met de trappist Eudes Bamberger, abt van de nog jonge abdij Genessee in de staat New York, maakte het mogelijk dat Nouwen zich voor een periode van meer dan een half jaar in stilte kon terugtrekken.³

Deze trappist was zelf ook psychiater en zoals Nouwen geïnteresseerd in de psychologische dynamiek van de spirituele godsontmoeting. Bamberger was bovendien bevriend geweest met Thomas Merton, de trappist van Gethsemane, Kentucky. Door dit contact raakte Nouwen ook vertrouwd met het werk van deze spirituele schrijver en voelde hij zich ook steeds vrijer worden van het academische onderzoek. De zeven maanden stilte in Genessee maakten een diepe indruk op Nouwen. Hier bij de trappisten leerde hij, die zo rusteloos op zoek was naar de ontmoeting met de ander, dat de diepste vorm van gemeenschap

haar fundament vindt in de stilte en de eenzaamheid. De ontmoeting met de medebroeders die allesbehalve intellectuelen waren, opende nieuwe dimensies voor de verscheurde Nouwen. Het verblijf bij de trappisten betekende een nieuwe fase in het leven van de docent en schrijver, die steeds verder de grenzen van het schrijven en de ervaring opzocht. En in zeker opzicht was het een voorspel voor de grote stap die hij in de laatste fase van zijn leven zou zetten, zijn keuze om in de Ark-gemeenschap in Toronto te gaan leven.

Steeds duidelijker werden de worstelingen die Nouwen had met het academische leven en alle uiterlijkheden die daarmee samenhangen. Daar in Genessee kwam Nouwen steeds meer tot het inzicht in het kluwen van psychologische afhankelijkheden die hem van een echte godsrelatie afhielden – tegelijk wist hij zich steeds meer gedragen door het besef dat hij zich juist in deze kwetsbaarheid en onvolkomenheid door God geliefd mocht weten – al leek het er meer dan eens op dat de wijze waarop hij daarvan anderen probeerde te overtuigen vooral aan zichzelf geadresseerd was. Hij raakte doordrongen van het besef dat zijn rusteloze arbeidstempo – naar eigen zeggen zestig uur per week – vooral een vlucht was om deze kwetsbaarheid voor God niet onder ogen te hoeven komen.⁴

Het is de stilte die Nouwen bij de trappisten ontdekt en die hem een nieuwe vrijheid leert zien – voor Nouwen is dit de vrijheid van de clown.⁵ Clowns zijn mensen die geen grote helden in de wereld zijn, maar tonen dat uiteindelijk ‘niet het sensationele en uitzonderlijke telt, maar dat wat in de tussen-acts gebeurt. Mensen die een nutteloos en rustig leven in gebed en contemplatie leiden en zo troost, kracht, hoop en uiteindelijk een lach kunnen geven’.⁶ De eenzaam en in stilte levende mensen herinneren hem juist aan de clowns die hij in Rome heeft ontmoet, die struikelen en vallen, maar die ons er uiteindelijk aan herinneren dat we niet zo belangrijk moeten doen in de wereld.

Langzaam maar zeker begint Nouwen ook zijn steeds

terugkerende depressies te begrijpen als spirituele vindplaatsen – als de ‘nacht van de ziel’, waarin alle aardse afhankelijkheden onbelangrijk worden, waarbij Nouwen ook uitdrukkelijk naar Johannes van het Kruis verwijst.⁷ Maar Nouwen trekt zich niet geheel terug in de contemplatie. Opnieuw is de invloed van Thomas Merton merkbaar wanneer hij zich er steeds meer van bewust wordt dat echte contemplatie uiteindelijk alleen *in* de wereld gerealiseerd kan worden. Geen contemplatie zonder politiek en bevrijdend engagement. In 1981 neemt hij ontslag bij de Yale Divinity School om in Peru vorm te geven aan dit engagement. In Cuernavaca, Mexico leert hij Spaans en ontmoet hij Ivan Illich, de beroemde pedagoog en filosoof.

Maar het verhaal in Zuid-Amerika wordt geen succes. Nouwen krijgt het Spaans niet echt onder de knie en voelt zich verloren. Zoals zo vaak in zijn leven overheerst de onrust, het niet kunnen uithouden van tegengestelde krachten in zijn ziel. Maar Nouwen zou Nouwen niet zijn als ook deze worsteling geen neerslag zou krijgen in een boek.⁸ Toch zou de kennismaking met de in die dagen florierende bevrijdingstheologie voor hem een inspirerende ervaring blijken, niet zozeer in politiek opzicht – het was veeleer de levende en dynamische Christus-beleving die de van nature eerder conservatieve Nouwen aantrok.⁹

Tussen 1983 en 1985 werd de nooit gepromoveerde Nouwen professor aan het prestigieuze Harvard waar hij, dan al succesauteur, een inleiding in de spiritualiteit gaf. Hij had wel bedongen dat hij één semester per jaar collegevrij was, zodat hij zijn engagement in Zuid-Amerika nog verder kon zetten, met name in Guatemala. Het besef dat een leven in de navolging van Christus uiteindelijk een leven in de praktijk was, bleef in hem leven – en het zou in 1985 zelfs helemaal doorbreken met de meest radicale keuze die hij in zijn leven zou maken: zijn ontslag bij Harvard en de keuze voor een leven in de Ark-gemeenschap in Toronto. Daar leven mentaal gehandicapten samen met de mensen die hen verzorgen op basis van de christelijke

spiritualiteit. Het lijkt erop dat Nouwen hier eindelijk zijn thuis heeft gevonden, de echte gemeenschap waar hij altijd naar verlangd heeft. Hij ontdekt de diepe menselijke en spirituele kracht bij mensen die vaak niet kunnen spreken en intellectueel onderontwikkeld zijn.

Zijn vriendschap met Adam zal voor Nouwen een bron van inspiratie zijn – hier vindt hij de nabijheid die hij levenslang gezocht heeft. Vooral leert Adam hem, zoals Nouwen het zegt, zijn eigen gebreken en tekorten zien. Maar ook hier komt Nouwen in een crisis terecht, volgens sommigen zelfs de zwaarste crisis van zijn leven.¹⁰ Het jarenlange verdringen van zijn latente homoseksualiteit eist zijn tol en treedt naar voren in zijn totale afhankelijkheid van een van de begeleiders van de Ark-gemeenschap. Zeven maanden lang trok Nouwen zich terug in een huis in Winnipeg om een therapie te ondergaan – de professionele begeleider moest nu zelf geheeld worden door anderen.¹¹ Nouwen krijgt zijn angst om afgewezen te worden in de greep en vindt een nieuwe balans.

Het is dan ook geen toeval dat deze laatste periode van zijn leven intellectueel de vruchtbaarste zal zijn. Het is in deze periode dat zijn *The Return of the Prodigal Son* verschijnt (Nederlands: *Eindelijk thuis*). Dit boek wordt door velen beschouwd als het meest voltooide en beste boek van Nouwen. Het is geschreven naar aanleiding van een diepe geestelijke ervaring bij het zien van Rembrandts interpretatie van de parabel van de verloren zoon. Hier komen alle thema's terug die Nouwen een leven lang begeleid hebben, nu geconcentreerd rondom het schilderij van Rembrandt. Hier treedt ook een omslag naar voren in het spirituele denken van Nouwen. De verloren zoon, die Nouwen ook altijd zelf geweest is, beseft dat hij zelf ook vader moet worden.

De verwondingen in zijn ziel bleken de roepstem van God te zijn om zo te leven. De omkering in het boek spreekt ook over een omkering in Nouwens leven: de weg van de angst naar die van de liefde. De subtiliteit en de taal-

kracht waarmee Nouwen Rembrandts schilderij beschrijft en ook zijn eigen levensweg in een heel nieuw licht ziet, spreken wereldwijd lezers aan.

Ondertussen blijft Nouwen wel rusteloos werken en reizen. Op een tussenlanding in Nederland, op weg naar Sint-Petersburg om daar filmopnames bij te wonen van zijn boek over Rembrandt, overlijdt Henri Nouwen plotseling aan een hartaanval, slechts enkele maanden na zijn vriend Adam uit de Ark-gemeenschap.

EEN GEWONDE GENEZER

Door de verwevenheid van zijn eigen innerlijke reis, die de worsteling met zichzelf niet schuwt, is het niet gemakkelijk om Nouwens auteurschap in één duidelijk genre onder te brengen. Wel kan gezegd worden dat de literaire kracht van zijn werk spreekt van een fijnzinnige ziel die de wereld in zichzelf en de wereld daarbuiten scherp waarneemt. Schrijven is voor Nouwen zelf een weg om zijn eigen innerlijke gevechten op een hoger plan te brengen, zodat ze hun betekenis krijgen voor allen die deze weg willen gaan. Nouwens permanente angst om afgewezen te worden en zijn overgevoeligheid op dit punt hebben een grote rol gespeeld in zijn spirituele zoektocht. Nouwen was zich van deze vervlechting zeer bewust. Al in de jaren zeventig publiceert hij zijn boek *The Wounded Healer. Ministry in a Contemporary Society*, een pastoraalpsychologische studie over de rol van de geestelijk begeleider.¹²

De titel is een reminiscentie aan Carl Gustav Jung, maar verwijst toch vooral naar Nouwens diepe overtuiging dat in een begeleidingsrelatie de genezer toch zelf zijn verwondingen mag laten zien. De verwondingen zijn het die gedeeld moeten worden, in een ruimte van intimiteit.¹³ De geestelijk begeleider is niet iemand die buiten de relatie staat en met behulp van theorieën de ander weer op weg helpt – hij zet zichzelf op het spel in deze relatie. De theorie moet zelf praxis worden, het realiseren van een

relatie. Alleen zo kan, aldus Nouwen, ruimte gemaakt worden voor de stem van God, die de stem van de liefde is. De liefde heeft ons al geaffirmeerd, nog voor we er ons van bewust zijn: dat is wat de geestelijk begeleider aan het licht wil brengen, niet door het van buitenaf te beargumenteren, maar door de liefde in de relatie met de begeleide te laten spreken.

Steeds meer is de auteur Henri Nouwen gaan beseffen dat het niet zijn taak is theoretisch *over* deze relatie te schrijven. Zijn auteurschap is zelf een vorm van geestelijke begeleiding. En geestelijke begeleiding wil zeggen: de ontdekking van de geestelijke weg en het leren beluisteren van Gods stem in het eigen leven, het eigen handelen. Voor Henri Nouwen betekende dit het ontdekken van de liefde voorbij al het handelen, voorbij alle uitwendige eigenschappen waarop we meestal afgerekend worden. De begeleider is niet iemand die weet hoe dat moet en die het aan de ander duidelijk probeert te maken. Voor Henri Nouwen zijn begeleider en begeleide samen op weg. Het is in deze relatie zelf dat liefde kan spreken.

Het mag duidelijk zijn dat deze vorm van auteurschap niet door iedereen gemaakt wordt. En bovendien: behoort het niet tot een algemene wijsheid dat een begeleider zich niet al te persoonlijk mag inlaten met diegene die hij of zij begeleidt? Dit mag waar zijn in therapeutische relaties. Henri Nouwen wilde geen therapeut zijn. Zijn geestelijke begeleiding is de realisering van zijn priesterschap dat de mensen dichterbij God wil brengen – of beter gezegd: dat de stem van de liefde in het eigen leven hoorbaar wil maken. Dit kan alleen maar gebeuren in echte gemeenschap, in het ontwaren van elkaars eenzaamheid en kwetsbaarheid. Daar is de plaats waar liefde zich kan tonen. Alleen in de praxis van echte gemeenschap en relatie kan deze dynamiek zich onvouwen. Alleen in de actie kan de contemplatie gerealiseerd worden – contemplatie is geen gebeuren buiten de praxis om, het is slechts in de concrete relatie dat zij kan gepraktiseerd worden.

In dit opzicht kan het levensexperiment van Henri Nouwen zeker beschouwd worden als een poging om de eeuwenoude traditie van de contemplatie opnieuw te modelleren – als een poging om nieuwe vindplaatsen van de oude contemplatie aan te wijzen. Henri Nouwen was zeker ook zelf een verloren zoon. Op sommige momenten in zijn oeuvre koketteert hij daar ook mee. Maar het duurzame succes van zijn oeuvre zou te denken moeten geven. Henri Nouwen mag dan misschien een toegankelijke auteur zijn, zijn oeuvre is niet gemakkelijk te plaatsen. Ook als schrijver is hij een zoeker gebleven, een verloren zoon. Maar misschien is het wel juist daarom dat zijn boeken nog steeds tot de verbeelding spreken.

NOTEN

- 1 J. Beumer, *Henri Nouwen. A Restless Seeking of God*, Crossroad, New York 1997.
- 2 M. Poorthuis, 'The Diplomat and the Pioneer in Jewish Catholic Relations Prior to *Nostra Aetate*: Jo Willebrands and Toon Ramselaar', in: *Journal of Ecumenical Studies* 2014-3, p. 471-488.
- 3 Chr. Feldmann, *Henri Nouwen. Glaube heisst Sehnsucht. Die Biographie*, Herder Verlag, Freiburg 2016, p. 39.
- 4 W. Hernandez, *Henri Nouwen and Spiritual Polarities A Life of Tension*, Paulist Press, New York/Majah, NJ 2012, p. 80.
- 5 Zie H. Nouwen, *Clowning in Rome. Reflections on Solitude, Celibacy, Prayer and Contemplation*, Doubleday, New York 2000, p. 25.
- 6 Ibidem, p. 119.
- 7 R.A. Jonas, 'Einführung: das Feuer der Geliebten', in: H. Nouwen, *Auf der Suche nach dem Leben. Ausgewählte Texte*, Herder, Freiburg 2001, p. 9-72.
- 8 H. Nouwen, *Gracias! A Latin-America Journal*, Harper & Row, New York 1983.
- 9 M.W. Higgins, 'Priest, Writer, Mentor, Misfit. Understanding Henri Nouwen', in: *Commonweal* 2016-20, p. 12-24.

- 10 Feldmann, *Henri Nouwen*, p. 102-104.
- 11 Ibidem, p. 105.
- 12 B. Zwaan, ‘Henri Nouwen en de “wounded healer”’, in: *Speling* 2016-3, p. 67-71.
- 13 H. Nouwen, *Intimacy. Pastoral Psychological Essays*, Harper, San Francisco 1969.